

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förordande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

det s.k. xInclude numera tekniskt stöd för extern textkodning. I sektionen om stöd för användarens egna digitala annotationer till en utgåva beskrivs Philospace, men det programmet får nog betraktas som marginellt i sammanhanget, i den mån det fortfarande används. Liknande små applikationer för annotationer har utvecklats på en rad håll, de flesta rätt isolerade från varandra och med klen stöd för spridning av annotationsfilerna till andra användare utanför det lokala systemet. Sannolikt kommer i stället generella (och inte dedikerade) annotationsverktyg att användas alltmer framöver, t.ex. Annotea eller Zotero. Detta är emellertid detaljer. Överlag är det viktiga slutkapitlet om digital textutgivning skickligt komponerat och omsorgsfullt i sina detaljer. I avsnittet om digitala faksimil blir visserligen redogörelsen för hur *The Blake Archive* utvecklats en modul för maskinell sökning i digitala bilder en smula kontextlös – i själva verket är detta en liten och redan lätt föråldrad tillämpning inom det stora fältet *image retrieval*, där algoritmer trimmas för att återfinna mönster (inklusive digitaliserade textdokument) i stora samlingar med bildfiler. Samtidigt är det mesta i Kondrups sektion om digitala faksimil insiktsfullt och nyttigt. Det är mycket ovanligt i textkritiska sammanhang, men här finns faktiskt ett erkännande av att själva det digitala bildarbetet i vetenskapliga utgåvor ofta ställer utgivarna inför utmaningar på en nivå som kan få så pass avgörande betydelse för kvaliteten på utgåvan, att besluten som skall tas inte är triviala utan av närmast textkritisk natur.

Kondrup avslutar sedan boken med att kommentera ett par särskilt känsliga framtidsområden för digitala utgåvor: dels graden i vilken sådana kan manipuleras, i synnerhet om de tillgängliggörs i form av öppen källkod och öppna data (för vilket många utgivare pläderar), och dels osäkerheten när det gäller arkivering, underhåll och teknisk hållbarhet. I anslutning till det första problemet ställer sig Kondrup frågan (s. 480) om det är önskvärt ”at den højt kvalificerede forskningsindsats, som en utgave repræsenterer, kan modificeres af brugere, der i høiere grad ønsker at tilpasse den deres [...] interesser?” Men när vi ställer allt tuffare krav på empirisk transparens och öppen källkodsredovisning av forskningsdata inom andra discipliner, varför skulle detta inte gälla också textkritiken? Rädslan för manipulation och återpublicering av dessa data hanterar forskare inom dessa discipliner på andra sätt än genom att avstå från att tillgängliggöra dem, och det bör också den textkritiska utgivaren kunna

göra. Det andra problemet är snarast ett olösligt dilemma, och Kondrup pekar på några särskilt intrikata svårigheter för bibliotek, arkiv, förlag, institutioner, forskare och textutgivare som har ansvaret att försöka bevara både de digitala utgåvorna och deras data för framtiden. Jag köpte för egen del några digitala vetenskapliga textutgåvor på kompaktskivor för cirka tio år sedan. De var skrivna och formaterade i SGML, XML och andra oberoende standarder. Men programmen för visning och körning av data liksom de operativsystem de är beroende av är idag föråldrade. Utgåvorna går inte att läsa, de går inte ens att starta. Utgivningsprojekt sträcker sig ofta över många år, ibland decennier. Budgeten för de digitala utgivningsprojekt som inte redan från början rymmer en strategi för hållbarhetsproblemet är närmast bortkastade pengar – projektens data riskerar att vara oläsliga innan ens utgåvan hunnit komma till reell användning och få något vetenskapligt genomslag. Den risken löper inte boken *Editionsfilologi*.

Mats Dahlström

Litteraturens nätverk. Berättande på Internet. Red. Christian Lenemark. Studentlitteratur. Lund 2012.

Med frågan vilken betydelse internet och utvecklingen av digitala medier har för litteraturen och berättandet inleder redaktören Christian Lenemark antologin *Litteraturens nätverk. Berättande på Internet*. Ett grundläggande postulat för antologin är att litteratur och berättande är beroende av sitt medium, en förstås föga nydanande insikt, och antologibidragen sägs på olika sätt fokusera på litteratur och berättande i bred bemärkelse. Antologins centrala målgrupp är studenter i såväl litteraturvetenskap som kultur-, medie- och kommunikationsvetenskap. Av de 12 artikelförfattarna är 9 (disputerade) litteraturvetare, företrädesvis verkamma eller disputerade vid Göteborgs universitet.

Antologibidragen behandlar företeelser såsom författarbloggar, litteraturkritik online, fan fiction, digitalt född litteratur och nätgemenskaper kring poesi, ofta i form av nedslag i några exempel som analyseras mot bakgrund av annan forskning inom områden som nätgemenskaper, hypertextteori och medieteori. En forskare som återkommer i flera referenser är Henry Jenkins, ett slags pionjär inom forskning om nätgemenskaper. Ett av hans favoritobjekt för forskning är ”deltagarkulturer”, där

han flera gånger visat – eller velat visa – att vad som icke invigda kan uppfatta som passiv konsumtion av skräpkultur i själva verket är frågan om kreativt deltagande och skapande. Detta blir också ett bärande tema i antologin, dvs. hur skilda manifestationer av berättande och litteratur i digitala medier främjar eller t.o.m. kräver aktivt deltagande och medskapande. Konsumenterna blir till *prosumenter*, vilket betyder att konsument och producent har konvergerat.

Ämnet ”berättande på internet” är förstås svårt att täcka med någon som helst fullständighet, vilket också påpekas av redaktör Lenemark. Antologin är istället tänkt som en ”ögonöppnare” och ”inspiration för vidare efterforskningar” (s. 14). Och visst finns det mycket i antologin som inspirerar till ytterligare fördjupade studier. Helt nya former för berättande på internet, vilka pockar på nya analyser och undersökningar, kommer också med all sannolikhet att uppstå framdeles.

En styrka med antologin är det lätta anslaget, där ingen artikel är tillräckligt lång (varje artikel omfattar ca 10 sidor, inklusive referenser) för att författaren ska hinna gräva ner sig i snåriga resonemang och longörer. Den lista över ”Vidare läsning” som avslutar varje enskild artikel är också mycket kortfattad (det verkar som om skribenterna inte tillåtit överskrifta fem titlar). Noterna innehåller dock fler referenser.

En annan styrka, som dock kanske borde ses som en självklarhet, är att antologin även finns tillgänglig i elektronisk version; den som köper (eller får) boken tillhandahålls en kod med vilken den elektroniska versionen kan aktiveras online. Praktiskt, för den som hellre läser boken på läsplatta (det går även att göra anteckningar och stryka under, i det ut-formatet, och söka elektroniskt i texten). Men något övrigt mervärde bortom pappersboken ger knappast den elektroniska versionen: det är inte en digital utgåva, utan en pappersbok som gjorts digitalt tillgänglig. Detta märks också i hög grad av tilltalet i flera artiklar, vilka uppenbart är skrivna för att läsas i en pappersbok. Det finns dessutom en viss deskriptiv slagsida i några artiklar, där själva surfandet och utseendet på webbsidor, bloggar och andra online-resurser får ta upp rätt stort utrymme. Vi får därmed också ta del av arbetsprocessen på ett sätt som i värsta fall kan ge ett litet osmält intryck. Normalt brukar vi ju inte i en publicerad artikel eller bok få oss till livs författarens vedermodor i arkiv och bibliotek, eller med mer eller mindre snåriga teorier (även om det nog ofta kunde bli under-

hållande läsning). Vad en forskare har googlat och fått träffa på i sin forskning om en viss författare (i just denna antologi gäller det Virginia Woolf) tycks mig för övrigt ungefär lika relevant som om hon redovisat vad hon har i sina skrivbordslådor. Eftersom Google numera personaliserar sökträffar blir det olika träffar på exakt samma sökord, beroende på vem som söker (eller åtminstone från vems dator och/eller vilket IP-nummer sökningen görs; det krävs särskilda inställningar i browsern, döljande av IP-nummer och andra mer avancerade åtgärder för att undvika detta).

Det begränsade omfång författarna haft till sitt förfogande har fungerat olika bra eller dåligt, beroende på ämne. Mindre lyckat har omfånget blivit för artiklar där undersökningen egentligen skulle ha behövt ett större empiriskt underlag, och mer plats för analys och teoretiska resonemang, för att det inte huvudsakligen ska bli frågan om några (till synes) bekväma exempel som får illustrera en eller annan tes formulerad av någon annan forskare eller teoretiker. Det gäller t.ex. Julia Pennlerts artikel om ”Poesiprocesser på internet” och Maria Lindgren Leavenworths och Malin Isakssons artikel om ”Fan fiction”, som lutar sig tungt på tidigare forskares undersökningar utan att tillföra något nytt. Att ”fans” inte är några passiva konsumenterna utan ”aktiva deltagande i skapandet av mening” är knappast något att ropa ”heureka!” över för den som läst vad Janice Radway och John Fiske skrivit för snart 20 år sedan. Vad gäller Pennlerts artikel så är det som verkar nytt (eftersom hänvisningar till tidigare forskning saknas) det som handlar om det intima tilltalet och självbiografiska läsningar av lyrik på poesi-communityn poeter.se. Men det är ett resonemang jag känner igen från min egen undersökning *Läsarnas nätverk. Om bokläsning och Internet* (2004): en undersökning som också har några år på nacken och där en bärande slutsats är just hur amatörläsare i onlineforum tenderar att tolka och analysera litteratur utifrån sitt eget liv och sina egna erfarenheter. Och för övrigt är det på samma vis med läsare av pappersböcker, har annan och ännu äldre forskning visat.

Cecilia Petterssons artikel om ”Minnesberättelser på internet” tycks tillräckligt avgränsad för att fungera i det lilla formatet. Minnesberättelserna online handlar om olika sajter där avlidna personer ihågkoms, dvs. ett slags uppdaterade minnesmonument efter avlidna (gravstenar, dödsrunor och -annonser). Minnessidorna ses som mer interaktiva än mer statiska ”monument” och påstås fung-

era mer terapeutiskt än t.ex. gravstenar och dödsrunor. Petterson menar att sorgen blir mer offentlig på online-sajterna och påpekar vidare att minnesidorna online har mer detaljerade beskrivningar av de döda, vilket gör att det egna minnet inte måste aktiveras i lika hög grad. Avgränsningen till en västerländsk och protestantisk kultursfär gör dock att den mer generaliserande slutsatsen om vilka nya förhållningssätt som minnesberättelser online tillför inte känns alldeles hållbar. I andra kulturer och religioner – eller om vi bara förflyttar oss till en katolsk eller ortodox kristen kultursfär – finns ju andra sätt att hantera minnet efter döda som rentav kan ligga mer i linje med det terapeutiska offentliggörandet online. Dessutom frågar jag mig om inte minnesidorna online kan fungera både som uppdaterade och mer offentliga och personliga dödsrunor och som ersättning för eller komplement till den terapi det innebär att helt enkelt älta sin sorg och sina minnen IRL, med vänner och bekanta. Och det är ju en aktivitet som inte i särskilt hög grad manifesteras med hjälp av gravstenar eller dödsrunor.

Över huvud taget skulle jag i antologin efterlysa litet fler resonemang kring vilka egentligen grundläggande mänskliga behov och aktiviteter som får sitt uttryck på kanske litet nya sätt i berättelser och kommunikation online och i olika nätgemenskaper. Om även jag ska dra till med Henry Jenkins så var han en av de två redaktörerna till antologin *Rethinking Media Change. The Aesthetics of Transition* (2004), där ett bärande tema var att nya tekniker och mediala revolutioner visserligen förändrat mycket i våra liv – men mycket blev också, när den värsta yran lagt sig, ganska likadant som förr, fast på ett annat vis. Det gamla förändras med det nya – men också tvärtom.

När jag gick på gymnasiet (tidigt 1980-tal) fanns det något som kallades ”Heta linjen”, ett telefonnummer man kunde ringa för att få kontakt med andra (åtminstone inledningsvis okända) personer som ringde samma nummer. En telefonlinje-community, helt enkelt. 2010-talets tonåringar kommunicerar med såväl vänner som (tidigare) okända i chatterum och på sociala medier som Facebook och Instagram. Människans behov av kommunikation och av att knyta nya kontakter är sig likt, men det tar sig nya uttryck. Dock fungerar vi ju i grunden på samma sätt, och vi tenderar att använda ny teknik till sådant vi kanske redan gör, men med hjälp av ny teknik och nya medier kan göra ännu mer, bättre, snabbare och effektivare. Ett annat av de mer grundläggande mänskliga behoven är just berättan-

det och berättelser, vilket ju är temat för antologin. Litet fler linjer bakåt i historien till hur berättande och berättelser varit en social aktivitet även förr i tiden hade inte skadat.

Jag grunnar på om de ”Mediespecifika bekännelser” som avhandlas i Daniel Enstedts artikel till icke ringa del är ett uttryck för människans outslitliga intresse för (och behov av) pornografi och erotiska berättelser. Enstedt ser diskussioner på föräldrasajten familjeliv.se, om kristna personers konsumtion av porr, som mediespecifika bekännelser: de är så öppna och ocensurerade för att mediet tillåter anonymitet och för att inläggen inte censureras. För egen del sänder jag dock en tanke till ”läsarnas egna berättelser” i herrtidningar (finns dessa spalter fortfarande?) och noveller skrivna under pseudonym i publikationer som *Mitt livs novell*. Måhända är anonyma bekännelser online, om inställningen till pornografi, en uppdaterad version av ”läsarnas egna berättelser” (med f.ö. samma funktion som dessa)? Vad, mer preciserat, är det då som är mediespecifikt i bekännelserna på familjeliv.se? Interaktionen med andra människor, antar jag – men något mer? Inte själva bekännelsernas grad av öppenhet, misstänker jag.

I ett slags falskt mediespecifikt fack tycks också den ”digitala litteraturkritik” som Ann Steiner har undersökt (delvis baserad på en större studie hon gjort) hamna. Inledningsvis tycks nämligen det hon benämner ”digital litteraturkritik” (amatörrecensioner publicerade på internet) skilja sig markant från den etablerade litteraturkritiken, publicerad i papperstidningar och av professionella kritiker. Lyckligtvis nyanserar hon successivt sitt resonemang och konstaterar mot slutet av artikeln att amatörrecensionerna och de professionella recensionerna inte alltid skiljer sig så mycket åt, och att en sorts professionella amatörer har uppstått. Olyckligtvis håller hon dock fast vid benämningen ”digital litteraturkritik”, eller rentav ”digitaliserad” dito, när hon menar amatörcritik publicerad online, trots att hon samtidigt är insiktsfull nog att påpeka att även litteraturrecensioner publicerade i papperstidningar brukar publiceras digitalt, på internet.

En artikel som sticker ut på grund av sin uttalande tentativa karaktär, är Jonas Ingvarssons och Cecilia Lindhés ”Digitalisering och poetisk form”. Den handlar om digitalt född litteratur (även om just den termen knappt används alls). Litet försiktigt konstaterar de i slutet att nya digitala gränssnitt är uttryck för en särskild digital epistemologi, kännetecknad av ett nytt slags interaktion med ver-

kets medium (de skriver dock "textens medium", men som textkritiker ser jag stora problem med hur författarna använder sig av ordet "text", vilket jag strax återkommer till), och att detta i någon mån förändrar människan som fysisk varelse och hur hon tänker. Samtidigt påpekar de att läsarens (och åhörarens) interaktion med "textens medium" inte är någon helt ny företeelse. Ingvarssons och Lindhés prövande förhållningssätt till sitt ämne ger en känsla av att forskarna till fullo inser i hur hög grad de försöker analysera en företeelse som förändras samtidigt som de i någon mån försöker greppa den. Det känns intellektuellt ärligt.

Ja, och så har vi då detta problem med text- och verkbegreppet. Litteraturvetare använder sig ofta av ordet "text" på ett oprecist och luddigt vis. Ingvarsson och Lindhé är inga undantag, vilket gör att det blir litet snurrigt på en del ställen. Exempelvis: De skriver på sidan 99 om hur texten i Johannes Heldéns diktsamling *Entropi* (som finns både som tryckt bok och som textfil på cd) via olika gråskalor ger effekten av "en text som simulerar att den tynar bort framför läsarens ögon", och konstaterar strax att det är "en text som inte bara är fragmentarisk i semantisk mening". En sida tidigare har författarna påpekat att föremålet för deras undersökning är "elektronisk litteratur", definierad som texter producerade med digitala verktyg och "förmedlade genom ett digitalt gränssnitt, i detta fall datorskärmen". På sidan 99 skriver de om "den litterära textens olika gränssnitt som bok, inläsning eller digitalt presenterad text". Det tycks mig som om de här skulle ha haft hjälp av Anna Gunders pregnanta och rediga definitioner av lagringsmedium, presentationsmedium, text och verk, i den doktorsavhandling (*Hyperworks. On Digital Literature and Computer Games*) från 2004 som också finns upptagen i listan över vidare läsning. Med Gunders definitioner skulle datorskärmen vara presentationsmedium, texten gränssnittet och begreppet "verk" reserveras för en konstnärlig skapelse som kan manifesteras via t.ex. gränssnittet text (via presentationsmedier som skärmar eller tryckta böcker). Och då skulle författarna slippa slira med textbegreppet genom att använda det dels i betydelsen "verk" ("fragmentarisk i semantisk mening"), dels i betydelsen "presentationsmedium" (när de resonerar kring typografi). Så snart man har att göra med (litterära) verk som manifesteras på olika sätt blir det helt enkelt väldigt rörigt att inte hålla rågängen mellan "text" och "verk". Och när dessutom presentationsmedium kommer in i bilden blir det än värre.

För att försöka vara litet pedagogisk: *Gösta Berlings saga* är ett verk av Selma Lagerlöf, där texten via olika upplagor genomgått förändringar över åren. Verket har dessutom filmatiserats, spelats som teater, finns som ljudbok och som e-text i Litteraturbanken. Om jag som textkritiker skulle prata om *Gösta Berlings saga* som en text (något jag dessutom ofta gör, eftersom jag arbetar med en textkritisk utgåva av verket) så har jag att välja på minst fyra skilda texter, där det gjordes ändringar mellan upplagorna. Vid textkritisk utgivning handlar en viktig del av arbetet om att göra reda för skillnader mellan de olika texterna. Och då går det helt enkelt inte att säga eller skriva att *Gösta Berlings saga* är en text där texten ändrats genom åren, lika litet som det egentligen går att få ut något begripligt ur en mening där det skrivs om en litterär texts olika gränssnitt, varav ett är digitalt presenterad text. Och då framstår plötsligt påståendet att det "i någon mening aldrig [är] samma text som läses när vi möter den i olika medier eller gränssnitt" (s. 99) som en präktig truism.

En fråga som verkligen hänger i luften efter att jag läst antologin är vad bidragsförfattarna anser att en berättelse är, och vad som är dess minsta gemensamma nämnare. Artiklarna behandlar ju disparata manifestationer av "berättande" på internet, där det gemensamma tycks vara att det är sådant människor skriver via digitala medier och/eller på internet. Eller? Och en fråga i anslutning till detta: vad menar artikelförfattarna att "litteratur" är? Räcker det med att studera något som människor skrivit och lagt ut på nätet eller tillgängliggjort i elektronisk form för att det ska falla inom ramen för "litteratur" och "berättande"? Om inte, varför? Och hur är det då med kriterier för vad som är "litteratur" och "berättande" i en tryckt bok – är de desamma? Här hade det onekligen kunnat föras en intressant diskussion om vad digitala medier och internet gjort, gör eller kanske kommer att göra för litteraturen och berättandet, och inte minst litteraturvetenskapen. På antologins baksida kan vi läsa att "till synes självklara begrepp som läsare, författare, text och berättelse är under (om)förhandling på nätet". Jag undrar om det inte också är litteraturvetenskapen som är under omförhandling, pressad därtill av det faktum att det litterära systemet inte längre ser ut som det gjorde, när det (nästan) enbart handlade om böcker tryckta på papper och utgivna av förlag. Litet vanvördigt kan jag uttrycka det som att den traditionella litteraturvetenskapen nu finner sig med rumpen bar, vilket skulle kunna vara början på något spännande.

Litteraturens nätverk är en antologi som väckt många tankar och funderingar hos mig under läsandets gång. Och det är ju också själva syftet med antologin, vilket gör att jag måste betrakta den som lyckad. För den som önskar fördjupa sig i ämnet/ämnen för antologin är tipsen på vidare läsning allt annat än uttömmande. Men någonstans måste man ju börja.

Petra Söderlund

Posthumanistiska nyckeltexter. Red. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee. Studentlitteratur. Lund 2012.

Materien tänker.

Den jesuitiske paleontologen Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) formulerade i slutet av 1940-talet, i vad som omedelbart efter hans död 1955 skulle publiceras som verket *Le Phénomène humain*, en storslagen evolutionsteoretisk tanke. Darwin hade beskrivit arternas biologiska utveckling; Teilhard ville komma åt den mentala utvecklingen. Utvecklingsläran – och den fromme jesuiten var till sina trosfränders förtret hängiven darwinist – har hittills uppehållit sig vid skapelsens utsida, men varje tillstånd i evolutionen, konstaterade han, måste rimligtvis ha en utsida och en insida. Det logiska resonemanget som följer på detta konstaterande är lika glasklart som det är omöjligt att belägga. Men av samma skäl som biologin, arterna, inte har uppstått ur intet, är ”medvetandet”, så menade han, inget som plötsligt bara ”uppstår” utan något som *organiseras* ur tidigare stadier. ”Ingenting”, skriver Teilhard, ”som inte redan i ursprunget på ett förborgat sätt fanns till i världen, kan under utvecklingens successiva passerande av trösklar, hur kritiska dessa än må vara, plötsligt bryta fram på ett slutstadium”. Tänkandet, i någon oerhörd basal form, finns alltså redan i skapelsen.

Ungefär 50 år senare formulerar en svensk författare en parallell tankegång: ”Formeln för livets uppkomst, ett komplext system om något, där i en ensam cell hundratusentals tillstånd och företeelser interagerar, blir därmed att liv organiseras enligt samma fördolda ordning som atomer ordnas i en kristallin struktur. / Materien tänker.” (Lars Jakobson, *Kanalbyggarnas barn*, 1997)

Det har kommit ut en bok på Studentlitteratur som heter *Posthumanistiska nyckeltexter*, redigerad av Cecilia Åsberg, Martin Hultman och Francis

Lee. Den är angelägen och intressant – knappast någon metodisk handbok, men upplägget är annars föredömligt: några inledande texter av den svenska redaktionsgruppen följs av sju kommenterade essäer av vad redaktionen uppfattar som posthumanistiska nyckelteoretiker: Donna Haraway; Karen Barad; Gilles Deleuze och Félix Guattari; Rosi Braidotti; Michel Serres; Michel Callon; och Annemarie Mol. Därtill en avslutande ordlista där redaktionen går igenom några av de nyckelbegrepp som förekommit i volymen.

Att ”materien tänker” är kanske inte något självklart axiom ens för dessa posthumanister, men i metaforisk mening etablerar påståendet ett produktivt förhållande till vår omgivning på ett sätt som ligger helt i linje med posthumanismernas (ty jag tror de är flera) sätt att relatera relationer till materien. Om vi ersätter Teilhards och Jakobsons ontologiska föreställningar ovan med en postmodern diskurs talar vi inte längre om ”tänkande”, utan om ”agens”, och begreppet ”intentionalitet” har ersatts med ”nätverksbyggande” (se t.ex. Barad och Callon). Alltså: verkligheten runt omkring oss, människor, djur, maskiner, hus, träd, gräs och stenar – ja, dessa interagerar med vår tillvaro och formar vilka vi (allt och alla) är; och detta, mina vänner, är relativism 2.0.

De senaste 5–10 åren har det snackats mycket skit om postmodernismen, alltifrån slappa anklagelser om att man inte tror på någonting, till att man skulle ha uppmuntrat Ayatollorna, lagt grunden för revisionismen och hämtat teoretisk inspiration från en gammal nazist. Två tankefel återkommer ofta hos dessa kritiker: det första är att överhuvudtaget tala om ”postmodernismen”. Benämningen är inte bara obsolet utan också poänglös, eftersom det kluster av teorier som samlades under det postmoderna paraplyet har just benämningarnas undanlidande karaktär som gemensam nämnare. Nästa tankefel är jämställandet av relativism med nihilism, när det i själva verket är tvärtom: relativismen avkräver oss – i Nietzsches och existencialismens anda, men utan givet antropologiskt subjekt – ständiga omförhandlingar i situationer där nihilisten helt enkelt vägrar att förhandla. Relativism är helt enkelt att se tillvaron inte som fixerad, utan just som relationell – eller som Niklas Luhmann i en intervjuartikel i *Cultural Critique* 1995 uttrycker det:

”Jag tror att denna tankegång för oss bort från antagandet att relativismen kan avfärdas som något arbiträrt: varje observation måste göras av ett observerande system, av detta och inte ett annat,